

ISSN 1512-5785

TRANZICIJA / *TRANSITION*

UDK 330-142

Godina XVI

Vitez-Tuzla-Zagreb-Beograd-Bukarest, januar - juni 2014.

Broj 33

Vol. XVI

Vitez-Tuzla-Zagreb-Beograd-Bucharest, January - June 2014.

No. 33

Pregledni rad
*Review paper***Hasan Mahmutović*****Sead Talović****

LIBERALIZACIJA EKONOMSKIH TOKOVA KAO BITNA DETERMINANTA SAVREMENE GLOBALIZACIJE: NEKI TEORETSKI POGLEDI I ARGUMENTI

LIBERALIZATION ECONOMIC FLOWS AS AN IMPORTANT DETERMINANT OF CONTEMPORARY GLOBALIZATION: SOME THEORETICAL PERSPECTIVES AND ARGUMENTS

Sažetak

Globalizacija je multidimenzionalan fenomen, ali se u najvećem broju radova naročito ističe dominacija ekonomskih aspekata povezanih sa suštinom ovoga pojma, koji se tumače kao generator cjelokupnog procesa. U ovom kontekstu mnogi ekonomisti kao vrlo bitnu determinantu savremene globalizacije apostrofiraju značaj uklanjanja zapreka međunarodnom kretanju roba, ljudi i kapitala. Na ovaj način omogućeno je tješnje povezivanje aktera na globalnoj ekonomskoj sceni i ostvarivanje integrativnih procesa koji pospješuju globalizaciju i nesumnjivo imaju utjecaj na nacionalne ekonomije i preduzeća širom svijeta. Ovim radom daje se pregled teoretskih stavova i empirijskih argumenata kojima se liberalizacija ekonomskih tokova: trgovine, kretanja kapitala i direktnih stranih investicija dovodi u vezu sa savremenom globalizacijom kao njena bitna determinanta. Autori zaključuju da liberalizacija ekonomskih tokova determiniše nivo savremene globalizacije i predstavlja njenu značajnu odrednicu. Cilj rada je da akademskoj i stručnoj javnosti ponudi novu paradigmu na ovu tematiku i na taj način doprinese aktualnom diskursu globalizacije i njenom boljem razumjevanju.

Primljeno: 15.04.2014; Prihvaćeno: 29.06.2014

Received: 15-04-2014; Accepted: 29-06-2014

* Dr. sc. Hasan Mahmutović, vanredni profesor na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Zenici, hasan.mahmutovic@ef.unze.ba

** Dr. sc. Sead Talović, stručni savjetnik, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sarajevo, sead.talovic@bih.net.ba

Ključne riječi: liberalizacija, globalizacija, ekonomski tokovi, trgovina.

Abstract

Globalization is a multidimensional phenomenon but in most of the papers there is particularly notable dominance of economic considerations associated with the essence of this concept, which are interpreted as a generator of the entire process. In this context, many economists emphasize the importance of removing barriers to the international movement of goods, people and capital as a very significant determinant of contemporary globalization. In this way it is possible to connect actors on the global economic scene more closely and to implement integration processes that promote globalization and undoubtedly have an impact on the national economies and enterprises around the world. This paper provides an overview of theoretical propositions and empirical arguments that bring the liberalization of economic flows - trade, capital movement and foreign direct investment – into association with contemporary globalization as its important determinant. The authors conclude that the liberalization of economic flows determines the level of contemporary globalization and represents an important determinant of its. The aim of this paper is to offer the academic and professional public a new paradigm on this subject and thus contribute to the current discourse of globalization and its better understanding.

Keywords: liberalization, globalization, economic flows, trade.

1. UVODNE NAPOMENE

Iako globalizacija nije samo ekonomski fenomen, ekonomski faktori su ključni pokretači koji je intenziviraju. Oman (1999, str. 45) ističe da „ekonomisti shvataju globalizaciju kao smanjenje političkih i tehničkih barijera međunarodnim ekonomskim aktivnostima“. Prema IMF-u (2008) ekonomska "globalizacija" je istorijski proces, rezultat ljudske inovacije i tehnološkog napretka. Odnosi se na sve veću integraciju ekonomija širom svijeta, posebno kroz trgovinu i finansijske tokove¹. Sa ovim stavom korespondira Hadžiahmetović (2011) ističući tri bitna spekta globalizacije: internacionalizacija trgovine, transnacionalizacija tokova kapitala i razvoj informacionih tehnologija. Slično stajalište zastupa i Hadžović (2002, str. 187) koji smatra da „fazu globalizacije svjetske ekonomije karakterišu, prije svega, rast internacionalne trgovine, usluga, i tržišta kapitala kao posljedica njihove liberalizacije u svjetskim okvirima“. U svakom slučaju evidentno je da je „nastupilo novo poglavlje u razvoju čovječanstva, poglavlje globalnog poredka, koje se u svojoj poticajnoj i determinirajućoj varijanti neoliberalizma ispoljava kao globalni tržišni poredak“ (Hodžić, 2003, str. 524).

¹ Više o tome na www.imf.org.

Liberalizacija ekonomskih tokova značajno je doprinijela uspostavi ove nove globalne ekonomske arhitekture, na što ukazuju brojni konkretni pokazatelji.

Tako roba, kapital i ljudi, postaju sve više globalizirani: vrijednost trgovine (robe i usluge) kao postotak svjetskog BDP-a porastao je sa 42,1% u 1980. godini na 62,1% u 2007. godini, strana direktna ulaganja povećala su se sa 6,5% svjetskog BDP-a u 1980. godini na 31,8% u 2006. godini, broj stranih radnika povećan je sa 78 miliona ljudi (2,4 % od svjetske populacije) u 1965. godini na 191 miliona (3,0 % svjetske populacije) u 2005. godini². Rast na svjetskim tržištima je pomogao u promovisanju efikasnosti kroz konkurenciju i podjelu rada - specijalizaciju koja omogućuje ljudima i ekonomijama da se fokusiraju na ono što rade najbolje. Globalna tržišta također nude veću mogućnost za ljude da se uključe u više različitih i većih tržišta širom svijeta. To znači da oni mogu imati veći pristup kapitalu, tehnologiji, jeftinijem uvozu i većim izvoznim tržištima IMF (2008). Ovi aktualni ekonomski trendovi intenzivirani širenjem globalne trgovine, finansija i proizvodnje, povezuju ekonomska bogatstva nacija, zajednica i domaćinstava širom svijeta u narastajućoj globalnoj tržišnoj ekonomiji MCGrew (2010). Međutim, tržišta ne moraju nužno osigurati da svi imaju koristi od povećane efikasnosti. Zemlje moraju biti spremne prihvatiti potrebna pravila i, u slučaju najsiromašnijih zemalja, za to će biti potrebna podrška međunarodne zajednice (IMF, 2008).

2. LIBERALIZACIJA TRGOVINE

„Ključna ideja u pozadini globalizacije je kapitalizam slobodnog tržišta“³ (Friedman, 2000, str. 27), dok je“ temeljni element globalizacije širenje svjetske trgovine putem eliminacije ili smanjenja trgovinskih barijera, kao uvoznih carina“ (IMF, 2008).

„Prema podacima Svjetske banke, na vrhuncu hladnog rata 1975. godine, samo 8% zemalja širom svijeta imale su liberalne režime slobodnog tržišta kapitala, a direktna strana ulaganja u to vrijeme iznosila su samo 23 milijarde dolara. Do 1997. godine, broj zemalja s liberalnim ekonomskim režimom iznosio je 28%, a strana ulaganja iznosila su 644 milijarde dolara „(Friedman, 2000, str. 28), dok su danas većina zemalja otvorene ekonomije uključene u svjetsku trgovinu.

„Erozija carina i drugih zaštitnih mjera su najupečatljiviji događaji u periodu nakon završetka Drugog svjetskog rata koji su doveli do dosljednog rasta u svjetskoj trgovini“⁴ (Kirkidribe, 2001, str. 44). Ukidanju raznih trgovinskih barijera posebno je doprinijelo osnivanje GATT-a, odnosno u novije vrijeme WTO, što je rezultiralo revolucionarnim ekonomskim kretanjima u rastu svjetske trgovine i GDP-a (Kurtović i dr., 2003). Pored toga, „otvaranje tržišta sa procesom globalizacije unosilo je i promjene

² Više o tome na <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm>.

³ „Ekonomija će biti uspješnija ako se otvori za slobodnu trgovinu i tržišno natjecanje i dopusti tržišnim snagama da upravljaju“ (Friedman, 2000, str. 27).

⁴ „Rezultati postignuti u svjetskoj ekonomiji nakon Drugog svjetskog rata daju za pravo klasičarima koji tvrde kako slobodna trgovina neminovno vodi ka bržem rastu, kako nacionalnih, tako i ukupne svjetske ekonomije“ (Kurtović i dr. 2003, str. 87)

u pojedinim sektorima⁵ koji su, sa više ili manje uspjeha, prolazeći strukturnu transformaciju, bili pogođeni ili dobivali na važnosti sa procesom globalizacije“ (Hadžiahmetović, 2011, str. 107).

Sa druge strane, ograničavanje međunarodne trgovine, to jest, upuštanje u protekcionizam „generiše negativne posljedice za zemlju koja provodi takvu politiku. Na primjer, carine podižu cijene uvezene robe, štete potrošačima, od kojih mnogi mogu biti siromašni. Protekcionizam je također sklon da nagradi određene, dobro organizovane i politički povezane grupe nauštrb onih čiji interesi su mnogo širi (kao potrošača). Također smanjuje raznolikost robe na raspolaganju i stvara neefikasnost smanjenjem konkurencije i usmjeravanjem resursa u zaštićene sektore“ (IMF, 2008).

Poznati ekonomista Douglas A. Irwin⁶ (1962 -) opisuje kako je uvoz u Čileu 1970-ih rezultirao povećanjem efikasnosti i konkurentnosti domaćih industrija između 3 i 10 posto. Pokazalo se da industrije koje nisu bile izložene uvozu nisu povećale produktivnost. Isto tako, prednosti vanjski orijentisane ekonomske politike postaju očite kada se porede Indija i Istočna Azija. Od 1960-ih do 1980-ih, istočnoazijski narodi usvojili su slobodnu trgovinu, odnosno vanjsku orijentaciju, dok je Indija bila okrenuta prema unutra kako bi zaštitili svoje industrije. Istočna Azija je doživjela "čudo" izvanrednog ekonomskog rasta i bogatstva, dok je Indija tokom tog razdoblja stagnirala⁷ (Goldstein, 2007, str. 37).

U vezi sa liberalizacijom trgovine, Goldstein smatra kako ona treba da rezultira sljedećim pozitivnim efektima⁸: “da potiče ekonomski rast povećanjem učešća u globalnoj trgovini i povlačenjem sredstava iz neefikasnih preduzeća ulažući ih u sektore gdje zemlja ima komparativne prednosti; da potiče državu da koncentriše svoje resurse na one sektore u kojima ima komparativnu prednost; da otvara domaće biznise za

⁵ „Sektori visoke tehnologije, tradicionalni proizvodni sektori i sektori usluga bili su nosioci ili „žrtve“ procesa globalizacije“ (Hadžiahmetović, 2005, str.86).

⁶ „Irwin daje nekoliko primjera kako je liberalizacija trgovine poboljšala ekonomije zemalja u razvoju. Između ranih 1960-ih i 1999-ih godina BDP po stanovniku je porastao devetostruko u Južnoj Koreji i trostruko u Čileu. Druge studije su koristile matematičke modele, kojima su izračunali da dobiti od liberalizacije trgovine iznose između 254 milijarde i 2,1 triliona dolara godišnje, od kojih oko 43 posto otpada na zemlje sa niskim dohotkom“ (Goldstein, 2007, str. 37).

⁷ „Međutim, iako je više liberalizirana trgovina donijela prednosti, u nekim slučajevima čak i spektakularne prednosti, kritičari ukazuju da Irwin ograničava njegove primjere uspjeha na "drugi stup" zemalja u razvoju koje ulaze u slobodnu trgovinu s nekim prednostima, kao što su obrazovana radna snaga ili čak rudimentarna infrastruktura i institucije koje podstiču ograničenu industrijalizaciju kroz koju su već prošle (Goldstein, str. 37).

⁸ „Veći uvoz nudi potrošačima širi izbor robe po nižim cijenama, istovremeno pružajući jak poticaj za domaće industrije da ostanu konkurentne. Izvoz, često izvor ekonomskog rasta za zemlje u razvoju, potiče stvaranje novih radnih mjesta pošto industrije prodaju izvan svojih granica. Generalno, trgovina povećava nacionalnu konkurentnost usmjeravajući radnike da se fokusiraju na ona zanimanja gdje oni i njihove zemlje imaju konkurentsku prednost. Trgovina unapređuje ekonomsku elastičnost i fleksibilnost, pošto veći uvoz pomaže da se nadoknadi nedostatak u nepovoljnoj domaćoj opskrbi. Veća otvorenost također može potaknuti strana ulaganja, koja će biti izvor zapošljavanja lokalne radne snage i mogu donijeti nove tehnologije-time promovišu veću produktivnost“ (IMF, 2008).

konkurenciju, što poboljšava njihovu produktivnost i efikasnost; da privlači investicije koje bi trebale pomoći ekonomski rast i razvoj“ (Goldstein, 2007, str. 37).

Međutim, iako nas teorije međunarodne trgovine uče da samo potpuno slobodna trgovina, putem proizvodne specijalizacije država, vodi ka prosperitetu opšteg blagostanja u svijetu, ipak u praksi sve nije tako idealno, jer je realnost sasvim drukčija (Bijelić, 2004). Tako Evropska unija subvencionira izvoz poljoprivrednih proizvoda, a SAD su uvele kvote na uvoz šećera. Čitavi sektori indijske ekonomije su zatvoreni za strana ulaganja, a Japan je uveo „dobrovoljna“ ograničenja za izvoz nekih vrsta automobila i zaštitio domaće neefikasne proizvođače riže od inostrane konkurencije (Kirkbride, 2001). „Države vode protekcionističku politiku u cilju razvoja nacionalne industrije, a kada se dostignu odgovarajući nivoi globalne konkurentnosti počinju sa postepenom liberalizacijom vanjske trgovine“ (Bjelić, 2004, str.7).

Činjenica je da ima mnogo zemalja koje su otvorile svoja tržišta a ipak su ostale siromašne, međutim ne postoje primjeri zemalja koje su podigle nivo životnog standarda, a da su istovremeno ostale manje otvorene za trgovinu i kapital (Goldstein, 2007). Zbog ovoga je „izvjesno da će procesi globalizacije svjetske privrede voditi daljoj liberalizaciji trgovine i da je konačni cilj slobodna svjetska trgovina. Ali svaka država mora naći svoje mjesto u globalnom trgovinskom sistemu i odrediti onaj nivo liberalizacije koji joj omogućava privredni rast uz istovremeno uključivanje u svjetsku privredu“ (Bijelić, 2004, str. 7).

3. LIBERALIZACIJA KRETANJA KAPITALA

Vrlo bitna komponenta globalizacije je međunarodno kretanje kapitala, što je omogućeno njegovom liberalizacijom. Prema Mašić (2009, str. 30) „liberalizacija kretanja kapitala od strane većine industrijskih zemalja bio je najznačajniji faktor procesa finansijske globalizacije“. Das (2004) smatra da liberalizacija i deregulacija domaćeg finansijskog sektora, zajedno sa liberalizacijom računa kapitala predstavljaju ključne determinante finansijske globalizacije. Slično stajalište zastupa Čaušević (2005) diskutujući finansijsku globalizaciju kao posljedicu finansijske deregulacije, odnosno liberalizacije⁹. Liberalizacija je dovela do integracije na tržištu kapitala¹⁰ i kao što ističe Masson (2001, str. 9)“ postala druga bitna karakteristika globalizacije (pored liberalizacije trgovine) koja se proširila posljednjih godina“.

⁹ Čaušević (2005) ističe da finansijska deregulacija podrazumjeva finansijsku liberalizaciju.

¹⁰ Tržište kapitala ili finansija predstavlja globalnu trgovinu valutama, a traženje dobiti od kupovine i prodaje valuta počelo 1971. godine, nakon što je predsjednik SAD Richard Nixon napustio zlatni standard, pokrenuvši eru fleksibilnih deviznih kurseva (Goldstein, 2007). „Već u 1978. godini strane banke su mogle penetrirati američko tržište pod istim uvjetima pod kojim su poslovale domaće američke banke, a do 1998. godine u SAD bilo je oko 500 ureda stranih banaka. Danas se milijarde dolara, eurodolara, euromaraka, eurofranaka i eura kreću globaliziranim međunarodnim finansijskim tržištima¹⁰“ (Stojanov, 2000, str. 408 i 410).

Ekspanzija međunarodnih finansijskih tokova, omogućena liberalizacijom, nije bila svrha samoj sebi, ona je pratila razvoj FDI i međunarodne trgovine. S tim u vezi Kirkbride (2001) diskutuje kako je spektakularni rast u globalnim tokovima kapitala i razvoj prvih pravih međunarodnih tržišta kapitala uslijedio 1970-ih i 1980-ih, kao posljedica erozije carina i drugih barijera i dosljednog rasta u svjetskoj trgovini.

Prema pravilima IMF-a, u otvorenim tržištima kapitala zahtjeva se ukidanje propisa koji kontrolišu tokove valute u i izvan zemlje (Goldstein 2007). „Na ovaj način se provodi finansijska deregulacija kojom se postepeno ukidaju neposredne intervencije države u strukturiranju finansijskih aktiva banaka i finansijskih grupacija“ (Čaušević, 2005, str. 19).

„Prije istočnoazijske finansijske krize u 1997-1998. godini liberalizacija tržišta kapitala je viđena kao potrebna za siromašne zemlje kako bi se privukle direktne strane investicije (FDI). Drugo obrazloženje za liberalizaciju tržišta kapitala je bilo da bi zemlje u finansijskim problemima mogle da posegnu za različitim izvorima novca da prebrode poteškoće što bi moglo stvoriti sveukupnu finansijsku stabilnost. Ostali benefiti koji su trebali proizaći iz finansijske liberalizacije uključili su porast depozita u domaćim bankama, veći pristup stranim kreditima, povećanje vrijednosti domaćih obveznica i dionica, veća direktna strana ulaganja u domaće industrije, veću konkurentsku prednost s inostranim bankama, i poboljšanja propisa iz oblasti berzi i bankarstva“ (Goldstein, 2007, str. 39-40). Nadalje, u ovom kontekstu posebno bitno je istaknuti da priliv kapitala doprinosi rastu stimulišući investicije i promovise finansijski razvoj (Masson, 2001).

Međutim, Čaušević smatra da“ finansijska globalizacija, otvara niz dilema kako u ekonomskoj praksi, tako i u ekonomskoj teoriji. Ovaj proces stvara veliki broj mogućnosti za povećanje obima poslovanja i podsticanje ekonomskog razvoja, ali i velike opasnosti koje proističu iz nepostojanja međunarodnih institucija za upravljanje ekonomskim krizama ili neadekvatne strukture postojećih međunarodnih institucija za provođenje efikasne supervizije i kontrole multinacionalnih finansijskih grupacija“ (Čaušević, 2005, str. 52).

U ovom kontekstu, kao zabrinjavajuću činjenicu, Mssson (2001) apostrofira volatilnost kapitala koja je vezana za otvorenost finansijskog tržišta. „Svakodnevno 2 triliona dolara cirkuliše širom svjetskih deviznih tržišta. Nijedna vlada, čak ni najmoćnija, nema sredstva da se odupre špekulacijama protiv svoje valute, koje zbog toga utiču na kredibilnost njene privredne politike “ (McGrew, 2010, str.16). Ovo može predstavljati poseban problem za zemlje u razvoju koje „s malo ili bez kontrole nad svojom valutom, mogu privući kratkoročne špekulativne valute. "Vrući novac", odnosno špekulativne investicije napravljene na osnovu pretpostavki o tome kako će se kurs nacionalne valute mijenjati, premješta se u i iz zemalja u razvoju elektronskom brzinom. Špekulativna ulaganja kapitala ne mogu se koristiti za izgradnju industrije ili stvaranje novih radnih mjesta. Ona se koriste od strane investitora isključivo da naprave brz prihod na osnovu pretpostavki kako će se vrijednost valute promijeniti. Nakon što ulagači zarade novac, oni izvlače svoj kapital i kupuju u sljedećoj valuti sa ciljem da ostvare sličan kratkoročni profit“ (Goldstein, 2007, str. 39).

Ovakve vrste špekulacija mogu prouzrokovati mnoge ozbiljne posljedice. „Prvo, Siromašnim nacijama koje ostvare ogroman priliv investicija u svojoj valuti savjetuje se da izdvoje kao rezervu iznos jednak ulaganjima. Tako se novac koji bi se mogao koristiti za pravi ekonomski razvoj stavlja van cirkulacije, čime se ometa ekonomski rast. Drugo, kako Stiglitz ističe, manje je vjerovatno da će liberalizacija kapitala navesti strane ulagače da pomognu državi u finansijskim problemima. Ako je valuta siromašne države "u igri" i nestabilna zbog valutne špekulacije, strani ulagači će je smatrati previše rizičnom i neće je spasiti ulaganjem vlastitog novca. To čini nacionalnu ekonomsku situaciju još gorom" (Goldstein, 2007, str. 39-40).

Kako bi država polučila pozitivne efekte od otvaranja ekonomije za međunarodne tokove kapitala potrebno je stvoriti sljedeće bitne preduvjete: trgovinsku otvorenost i stabilne makroekonomske politike, strog bonitetni nadzor i regulacija finansijskih institucija i tržišta te efikasno korporativno upravljanje (Goldstein, 2007).

4. DIREKTNE STRANE INVESTICIJE

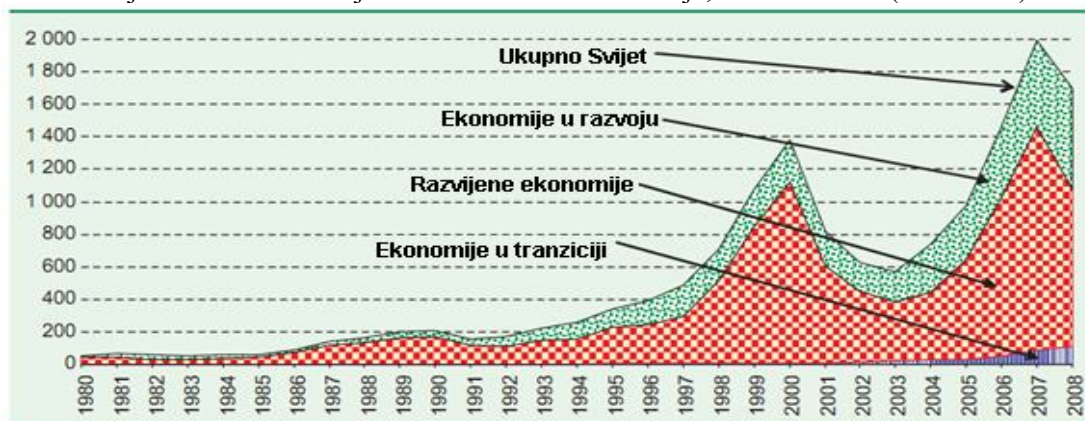
Danas se većina ekonomista slaže da su direktne strane investicije (FDI) i multinacionalne kompanije, kao njihovi nosioci, neki od najbitnijih ekonomskih faktora globalizacije. Tako Stiglitz (2004, str. 87) ističe da su „direktne strane investicije ključni dio nove globalizacije“, za Kirkbride (2001, str. 54) one su „postale najvažniji mehanizam kroz koji proces globalizacije djeluje“, dok su za Hadžovića (2002, str. 190) „direktne strane investicije glavni pokretač globalizacije svjetskog tržišta“.

„Direktne strane investicije bismo najjednostavnije mogli definisati kao investicije koje se iz jedne zemlje ulažu u drugu radi ostvarivanja određenih interesa stranih ulagača“ (Hadžović, 2002, str. 17). Ova ulaganja „predstavljaju kupovinu postojećeg preduzeća ili stvaranje novog poslovnog subjekta (greenfield investicije) od strane preduzeća iz druge države. Kroz ulaganja, korporacija preuzima kontrolu nad proizvodnjom i prodajom roba u drugoj ekonomiji. Direktne strane investicije se mogu pojaviti u inostranstvu u sektorima proizvodnje, usluga ili roba“ (Goldstein, 2007, str. 43).

„Iako se u dosadašnjoj ekonomskoj istoriji mogu uočiti periodi značajnog rasta i širenja direktnih stranih investicija, posebno u zadnjim decenijama 19. stoljeća i prvoj deceniji 20. stoljeća, ipak je spektakularni ples FDI, koji je počeo sredinom 1980-ih, jedinstven po svom intenzitetu i veličini. Naime, iako je odmah poslije Drugog svjetskog svjetskog rata rast FDI bio integralni dio „zlatne razvojne ere“, u kojoj je 1960-ih stopa rasta FDI rasla dva puta brže od rasta BDP-a i 40% brže od rasta trgovine, ipak je, zbog prethodno niske osnove, njihov realan obim bio relativno mali. Tokom 1970-ih i u prvoj polovini 1980-ih trendovi rasta izvoza i FDI bili su manje više paralelni, da bi nakon toga započeo vratolomni uspon FDI: u periodu od 1968“ (Ćulahović 2008, str. 76).

Na narednoj slici broj 2. daje se prikaz ekspanzije FDI u periodu 1980.-2008. godina.

Slika 2: Svjetski tokovi kretanja direktnih stranih investicija, 1980. – 2008. (mrd. USD)

Izvor: UNCTAD, 2009, str. 4.

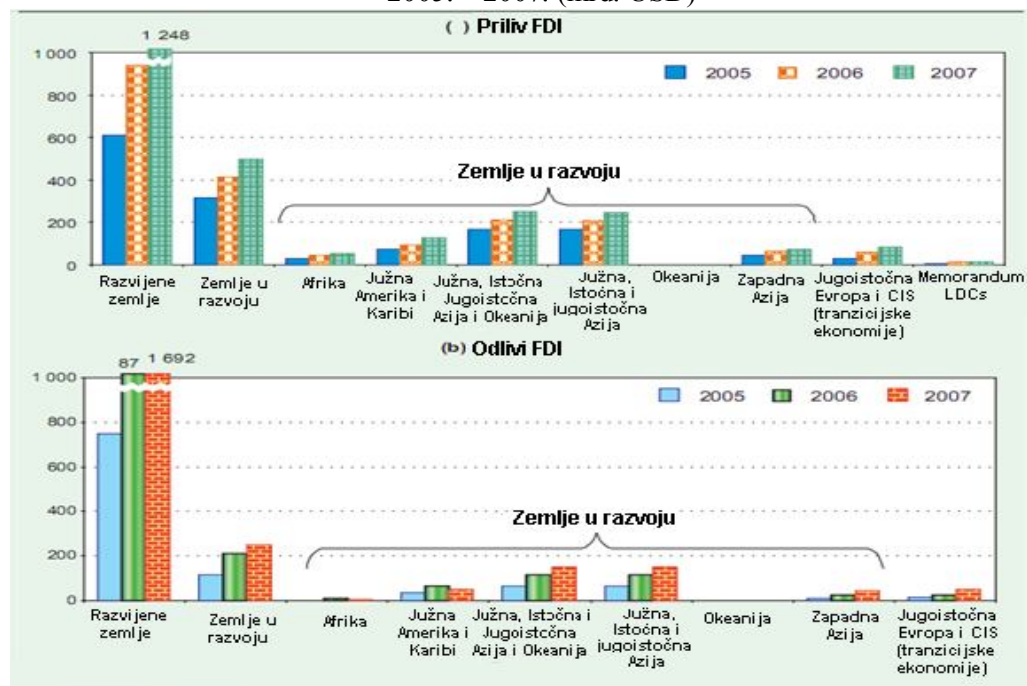
Ekspanzija direktnih stranih investicija je posebno izražena krajem 90-ih godina¹¹, kada je 2000. godine dostigla svoj maksimum od skoro 1 400 milijardi dolara, nakon čega je evidentan pad direktnih stranih investicija, kao posljedica recesije.

Nakon neprekidnog rasta FDI u periodu 2003.-2007. godina, globalni priliv FDI je pao za 14% u 2008. godini na 1,6 biliona dolara sa rekordnog nivoa od 1,979 biliona u 2007. godini. Dok je 2008. godine nivo FDI bio drugi najveći u istoriji, FDI tokovi počinju postepeno da se smanjuju te godine. U prvoj polovini 2009. godine FDI tokovi ubrzano padaju. Previranja na finansijskim tržištima i svjetska ekonomska kriza progresivno su se odrazili na globalne FDI u 2008. godini i u prvoj polovini 2009. godine (UNCTAD, 2009).

U ovom kontekstu bitno je istaći da su „glavni tokovi direktnih stranih ulaganja, kao i kod glavnih vanjskotrgovinskih tokova, unutar zemalja OECD: ulaganja od strane preduzeća u razvijenim zemljama u druge razvijene zemlje. U 1998. nekih 460 milijardi dolara - oko 71% svih direktnih stranih ulaganja – slilo se u razvijene zemlje. Pa ipak, ulaganja u zemljama u razvoju su ubrzano rasla. Ukupno 700 milijardi dolara slilo se u zemlje u razvoju u periodu 1990.-97. i dodatnih 166 milijardi dolara tokom 1998. godine“ (Kirkbride, 2001, str. 55).

¹¹ „Ekspanzija direktnih stranih investicija i transnacionalnih kompanija tokom 1980-ih i 1990-ih je posljedica političkih, tehnoloških, regulatornih i ekonomskih sila koje su radikalno izmijenile globalno konkurentsko okruženje „(Čulahović 2008, str. 78).

Slika 3: Kretanje direktnih stranih investicija po regijama i odabranim državama, 2005. – 2007. (mrd. USD)

Izvor: UNCTAD, 2008, str. 8.

Evidentno je da se najveći priliv i odliv direktnih stranih investicija odvija u okvirima razvijenih zemalja svijeta. Prema podacima (UNCTAD, 2009) u 2008. godini najviše investicija je ostvareno iz Francuske, Njemačke, SAD, Velike Britanije i Japana. Ukupan odliv direktnih stranih investicija u 2007. godini bio je 2,164 milijarde dolara. „Iako su direktne strane investicije eksplodirale u posljednjih nekoliko desetljeća i stvorile (posredstvom multinacionalnih kompanija) milione radnih mjesta u različitim zemljama širom svijeta, ipak je njihov pozitivan utjecaj na ekonomski rast u manje razvijenim zemljama ograničen. To je zbog, velikim dijelom, nesprenosti multinacionalnih kompanija da investiraju u siromašne zemlje. Više od 74% od ukupnih direktnih stranih investicija ide na FDI top-deset zemalja (među njima su Kina, Indija, Sjedinjene Američke Države, Tajland, Malezija¹² i Južna Koreja). Samo 0,05% ukupnih direktnih stranih investicija pronalazi svoj put do manje razvijenih država „(Goldstein,

¹² „U Maleziji su FDI odigrale pozitivnu ulogu u ekonomskom rastu. Studije iz Azije pokazuju da su FDI stvorile nova radna mjesta i podigle radnike iz siromaštva. Međutim, iste studije pokazuju da FDI ne rješavaju nejednakost dohotka u zemljama razvoju, uglavnom zbog razlike u obrazovanju i vještina radne snage. Transnacionalne kompanije imaju tendenciju da zapošljavaju više kvalificiranih radnika, koji su bolje plaćeni nego nekvalificirani radnici. Ovaj nesrazmjer stvara produbljivanje jaza nejednakosti između kvalificirane i nekvalificirane radne snage u društvu „(Goldstein, 2007, str. 43).

2007, str. 43). Tako je Afrika dobila manje od 3% ukupnog iznosa, a najmanje razvijene zemlje dobile su ispod 2% (Todaro, 2006).

Ovakvi trendovi prema Todaru „nisu iznenađenje jer kapital gravitira prema zemljama i regionima s najvećom finansijskom dobiti i najvećom procijenjenom sigurnošću. Tamo gdje postoje ozbiljni problemi dugovanja, gdje su vlade nestabilne, a ekonomske reforme tek u začetku, tu i rizik gubitka kapitala može biti visok. Moramo priznati da se međunarodne korporacije ne bave samo razvojnim biznisom; njihov cilj je da maksimiziraju svoju dobit od uloženog kapitala. Stoga 90% globalnih FDI ide drugim industrijskim zemljama i manje razvijenim zemljama koje bilježe najbrži rast. Multinacionalne kompanije teže postići najveće mogućnosti profita i uveliko su indiferentne prema pitanjima kao što su siromaštvo, nejednakost i ublažavanje problema nezaposlenosti“ (Todaro, 2006, str. 677).

5. MULTINACIONALNE KOMPANIJE

Kao što smo naveli u predhodnom dijelu rada, multinacionalne kompanije su nosioci direktnih stranih investicija i one predstavljaju osnovni subjekt međunarodne trgovine i transfera dugoročnog kapitala. Todaro (2006, str. 677) definiše multinacionalnu kompaniju kao „korporaciju ili preduzeće koje obavlja ili kontroliše proizvodne aktivnosti u više od jedne zemlje“. Prema Goldstein (2007) to su kompanije sa sjedištem u jednoj državi koje imaju djelimično ili potpuno svoje podružnice u jednoj ili više stranih zemalja. „Ove goleme firme, uglavnom iz Sjeverne Amerike, Evrope i Japana, ali također i sve više iz novih industrijaliziranih zemalja poput Južne Koreje, Tajvana i Brazila, predstavljaju jedinstvenu priliku, ali mogu donijeti i ozbiljne probleme mnogim zemljama u razvoju u kojim djeluju“ (Todaro, 2006, str. 677).

Brza globalna ekspanzija transnacionalnih kompanija putem direktnih stranih ulaganja (FDI) je rezultirala time da su postale dominantna snaga u međunarodnoj trgovini. U 2001. godini oko 65 000 svjetskih transnacionalnih kompanija i njihovih 850.000 stranih podružnica čine oko dvije trećine svjetske trgovine (UNCTAD 2002). Njihova uloga u međunarodnoj proizvodnji u svjetskoj ekonomiji čini ih "glavnom snagom u međunarodnoj ekonomskoj integraciji". Sve više i više zemlje prepoznaju znatan utjecaj koji FDI mogu imati na zemlje domaćine, kao i koristi koje mogu donijeti (UNCTAD, 2009). Do kraja 2007.godine bilo je oko 79 000 transnacionalnih kompanija angažovanih u međunarodnoj proizvodnji, s oko 790 000 podružnica u inostranstvu. Ukupan iznos FDI je dosegao preko 15 triliona dolara u 2007. Dodana vrijednost po transnacionalnoj kompaniji je procijenjena na 6 triliona dolara, a ukupna prodaja na 31,2 triliona dolara, u odnosu na svjetski izvoz od 17 triliona dolara. Strane podružnice činile su 11 posto svjetskog BDP-a u 2007.godini, u poređenju sa 7 posto u 1990.godini (UNCTAD, 2008). Vrijednost tokova direktnih stranih ulaganja predstavlja očito mjeru obima aktivnosti transnacionalnih kompanija. Podaci o operacijama transnacionalnih kompanija i njihovih podružnica u inostranstvu ukazuju da one mogu imati značajan

utjecaj na matičnu zemlju i zemlju domaćina. Njihovu rastuću važnost u protekle dvije decenije ilustruju sljedeći podaci UNCTAD-a (2009):

- Procjenjuje se da je broj zaposlenih u inostranim podružnicama širom svijeta u 2007. godini iznosio 81,6 miliona u 2007., u poređenju sa 21,5 miliona u 1982. godini;
- Strane podružnice generirale su bruto proizvod od oko 6,1 triliona dolara u 2007., u poređenju sa 0,6 triliona dolara u 1982. godini;
- Ukupna prodaja stranih podružnica bila je oko 31,2 triliona dolara u 2007., u poređenju sa 2,7 triliona dolara u 1982. godini;
- Izvoz stranih podružnica u 2007. procijenjen je na 5,7 triliona dolara, u poređenju sa 0,7 triliona dolara u 1982. godini;
- Ukupna imovina stranih podružnica iznosila je oko 68,7 triliona dolara u 2007., u poređenju s 2,2 triliona dolara u 1982. godini.

Navedeni podaci o efektima direktnih stranih investicija i multinacionalnih kompanija na zaposlenost, bruto nacionalni proizvod i druge ekonomske pokazatelje nisu jedini benefiti. Direktnе strane investicije „predstavljaju mnogo više od prostog transfera kapitala ili pokretanja lokalne fabrike u nekoj zemlji u razvoju. Multinacionalne kompanije sa sobom donose proizvodne tehnologije, ukus i stil života, menadžerske filozofije, te različite poslovne prakse, uključujući kooperativna rješenja, marketinška ograničenja, reklamu i „transferno utvrđene cijene“. One se angažiraju u cijelom nizu aktivnosti, od kojih mnoge imaju malo veze s razvojnim težnjama zemalja u kojima djeluju“ (Todaro, 2006, str. 678-679).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Evidentno je da je liberalizacija ekonomskih tokova doprinijela intenzivnijem diskursu globalizacije, posebno u vezi njenih ekonomskih aspekata i u tom kontekstu proistekli su diferentni pogledi, shvatanja i paradigme. Oni koji zagovaraju globalizaciju tvrde da je to proces koji ima pozitivne efekte na sve zemlje svijeta i da omogućava ostvarivanje većih ekonomskih benefita i blagostanje građana, dok kritičari ističu neka negativna iskustva nerazvijenih i zemalja u razvoju. Iako nema općeprihvaćene definicije globalizacije, na osnovu naprijed navedenih promišljanja pojedinih autora, može se konstatovati da se ključni ekonomski aspekti globalizacije, kao zajednički imenitelj, odnose na ukidanje zapreka za slobodan protok ljudi, roba i kapitala preko nacionalnih granica, tješnje povezivanje aktera na svjetskoj ekonomskoj sceni i ostvarivanje integrativnih procesa.

Nadalje, u vezi sa ovim pitanjem bitno je uočiti i činjenicu da empirijski podaci ukazuju kako je liberalizacijom ekonomskih tokova značajno povećan obim ekonomskih aktivnosti na globalnom nivou: trgovine, FDI, međunarodnog kretanja kapitala i radne snage na što ukazuje i značajan rast svjetskog BDP. Dovodeći ove empirijske podatke u

vezu sa teoretskim shvatanjima, koja liberalizaciju ekonomskih tokova smještaju u kontekst savremene globalizacije, nameće se zaključak da nivo liberalizacije ekonomskih tokova determiniše nivo globalizacije te da predstavlja njenu značajnu odrednicu. Odnosno, na osnovu toga proističe da veći nivo liberalizacije ekonomskih tokova znači veći stepen globalizacije i obratno. Analogno, također se nameće zaključak da veći nivo globalizacije podrazumjeva i veći obim ekonomskih aktivnosti na globalnom nivou. Međutim, to ne znači da će svi akteri globalne ekonomske scene imati podjednaku korist od ovih procesa.

Navedeni aspekti nesumnjivo imaju značajne implikacije na nacionalne ekonomije i preduzeća širom svijeta na način da im omogućavaju bolje nove prilike, ali im također prouzrokuje i nove rizike, posebno za zemlje u razvoju i njihova preduzeća. S jedne strane, tu su mogućnosti lakšeg pristup novim tehnologijama, vještinama, tržištima te novim finansijskim izvorima i, više nego ikad prije, bolje vanjsko-orjentirane šanse za budući rast. S druge strane, globalizacija izlaže preduzeća konkurenciji međunarodnih preduzeća sa nižim cijenama, a proizvod mora sve više zadovoljavati cijene, kvalitet i standarde isporuke međunarodnog tržišta (Wignaraja, 2004). Ovi globalni trendovi nacionalnim ekonomijama i preduzećima donose nove izazove kojima se moraju prilagoditi ukoliko žele da ostanu konkurentni na globalnoj ekonomskoj sceni. Nosioci vlasti, posebno u tranzicijskim zemljama, trebaju razumjeti procese globalizacije, uočiti trendove i pokušati maksimalno iskoristiti pogodnosti koje im donosi, a izbjeci ili minimizirati štete od eventualnih globalizacijskih prijetnji.

LITERATURA:

1. Bjelić, P. (2004), *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej Beograd.
2. Čaušević, F. (2005), *Ekonomski suverenitet i globalni tokovi kapitala*, Sarajevo: Međunarodni Forum Bosna.
3. Ćulahović, B. (2008), *Ekonomija svijeta, rast, razvoj i trendovi*, Sarajevo: Ekonomski fakultet u Sarajevu.
4. Das, K.D (2004), *Financijal Globalization and the Emerging Market Economies*, London: Routledge.
5. Friedman, L.T. (2000), *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York: Anchor Books.
6. Goldstein, N. (2007), *Globalization and Free Trade*, New York: Infobase Publishing.
7. Hadžiahmetović, A. (2005), *Ekonomija Evrope*, Sarajevo: Ekonomski fakultet u Sarajevu.
8. Hadžiahmetović, A. (2011), *Ekonomija evropske unije*, Sarajevo: Sarajevo Univ.Press.
9. Hadžović, M. (2002), *Direktna strana ulaganja*, Mostar: Štamparija „Slovo“ Mostar.

10. Hodžić, K. (2003), *(Re)privatizacija i globalizacija*, Sarajevo: Međunarodni Forum Bosna.
11. Kirkbride, P. (2001), *Globalization: The External Pressures*, Chichester, John Wiley & Sons, Ltd.
12. Kurtović, S., Pušara, K., Hadžović, M (2003), *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Fakultet za spoljnu trgovinu.
13. Masson, P (2001), *Globalization: Facts and Figures*, (IMF Policy Discussion Paper Nr. PDP/01/4).
14. Mašić, S. (2010), *Finansije i finansijski sistemi*, prezentacija autora: Beograd: Univerzitete Singidunum.
15. McGrew, A (2010), „Globalization and Global Politics“, u Baylis, J, Smith, S. And Owens, P. (2010). *Globalization of World Politics*, 5.th ed. Oxford: Oxford University Pres, str 16-31.
16. Oman, C. (1999), „Technological Change, Globalisation of Production and the Role of Multinationals“, u Hiemenz, U. (Ed.), 1999. *Growth and competition in the new global economy*. Paris, OECD, str. 37-58.
17. Stiglic, E.Dž. (2004), *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Zagreb: Algoritam.
18. Stojanov, D. (2000), *Međunarodne finansije u globalnoj ekonomiji*, Sarajevo: Ekonomski fakultet Sarajevo.
19. Todaro, P. M., Smith, C. Stephen (2006), *Economic Development (prijevod sa engleskog)*, Sarajevo: TKD Šahinpašić.
20. UNCTAD (2002), *World Investment Report 2002*. UNCTAD. Geneva
21. UNCTAD (2008), *World Investment Report 2008*. UNCTAD. Geneva.
22. UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009*. UNCTAD. Geneva.
23. United Nations (2006). *World Economic Situation and Prospects 2006*. New York.
24. United Nations Development Programme (1999), *Human Development Report (1999)*, Globalization with a Human Face. New York.
25. www.imf.org